

Nowa forma kary dożywotniego pozbawienia wolności. Uwagi w kontekście zmian do kodeksu karnego

ALEKSANDRA POLAK-KRUSZYK

ORCID: 0000-0001-7005-7238

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Abstrakt

W niniejszym artykule poddano analizie najnowsze zmiany do kodeksu karnego w zakresie kary dożywotniego pozbawienia wolności. Dotychczas skazani na tę karę mogli ubiegać się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z jej odbywania po upływie 25 lat (lub dłuższym wyznaczonym przez sąd czasie), z tym istotnym zastrzeżeniem, że nie można ich było takiego uprawnienia pozbawić. Ostatnia nowelizacja zakłada wprowadzenie nowej formy tak zwanego bezwzględnego dożywocia, bez możliwości warunkowego zwolnienia. W pewnych okolicznościach określonych przez ustawodawcę w nowych paragrafach do art. 77 (§ 3 i 4), sędzia będzie mógł orzec o jego zakazie. Nowelizacja wydłuży nadto okres, po którym pozostali skazani na dożywocie będą mogli ubiegać się o warunkowe zwolnienie — z 25 do 30 lat, a także okres próby przy zwolnieniu z tej kary, który po wprowadzeniu zmian będzie dożywotni.

Słowa kluczowe: kara dożywotniego pozbawienia wolności, bezwzględne dożywocie, prawa człowieka, skazani dożywotni, kara długoterminowa

Wprowadzenie

Kara dożywotniego pozbawienia wolności jest karą niezwykle złożoną. W większości państw została wprowadzona jako surogat kary śmierci, co podyktowane było potrzebą humanitarnego podejścia w zakresie karania sprawców. Dotyczy zatem sprawców najcięższych przestępstw, którzy stanowią poważne zagrożenie dla życia i bezpieczeństwa ludzi i których należy wyeliminować ze społeczeństwa. Kara ta pełni więc przede wszystkim funkcję eliminacyjną, polegającą na zabezpieczeniu społeczeństwa przed sprawcami przestępstw o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości. Z uwagi na jej bezterminowy charakter i bardzo długi okres izolacji w literaturze podnosi się natomiast, że karze tej trudno przypisać funkcję resocjalizacyjną¹.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności to niewątpliwie sankcja o charakterze wyjątkowym². Liczne jest zarówno jej grono zwolenników, jak i przeciwników³, a kara ta od lat wywołuje kontrowersje i jest obiektem dyskusji w środowisku prawniczym. Zwolennicy podkreślają, że dopiero wymierzana w tak surowym wymiarze czyni zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości, które oczekuje reakcji i ochrony ze strony państwa, nadto odstrasza przyszłych przestępców od popełniania najcięższych zbrodni. Poglądom tym towarzyszy przekonanie, że ludzie widząc, jaki los spotkał skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności, powstrzymają się od popełniania przestępstw⁴. Przeciwnicy

¹ J. Korecki, *Efektywność kary długoterminowego pozbawienia wolności*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I Polski Kongres Penitencjarny*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa 1996, s. 401–405; P. Stępiak, *Resocjalizacyjne funkcje najdłuższych kar pozbawienia wolności. Pomiedzy sporami doktrynalnymi a wykonawczym oportunistem*, [w:] *Pozbawienie wolności — funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński et al., Warszawa 2013, s. 767.

² *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2018, s. 212; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12 listopada 2012 roku, II Aka 279/12, LEX nr 1254571.

³ J. Lachowski., *Zasady wymierzania kar 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotniego pozbawienia wolności według k.k. z 1997 r.*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienie*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 26–27.

⁴ R. Opora, *Teoretyczne perspektywy podejścia do przestępców w kontekście długoterminowej izolacji więziennej*, [w:] *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2015, s. 41–42.

wskazują, że dożywotnie pozbawienie wolności jest nie do pogodzenia z zasadą humanitaryzmu z uwagi na swój bezterminowy charakter. Ponadto może być zagrożeniem dla bezpieczeństwa w zakładach karnych, skazani na nią często wychodzą bowiem z założenia, że nic gorszego nie może ich już spotkać, co przekłada się na brak chęci do podejmowania jakichkolwiek oddziaływań resocjalizacyjnych. Nie mając nic do stracenia, więźniowie ci mogą dopuszczać się agresji czy nawet popełniać kolejne przestępstwa już w warunkach izolacji. Podnosi się również, że kara ta nie jest w równym stopniu dolegliwa dla wszystkich na nią skazanych — w mniejszym stopniu dotknie bowiem skazanego w średnim lub podeszłym wieku aniżeli człowieka bardzo młodego, przed którym zostało jeszcze całe życie⁵.

Poprzedni kodeks karny z 1969 roku⁶ nie przewidywał w ogóle kary dożywotniego pozbawienia wolności, dając alternatywę 25 lat pozbawienia wolności wobec istniejącej wówczas kary śmierci. Twórcy kodeksu nie zdecydowali się na wprowadzenie dożywotniej izolacji, eksponując jej niehumanitarny charakter, a także podważając jej sens i celowość (z uwagi na wprowadzenie instytucji warunkowego zwolnienia wskazywano, że kara ta i tak kończy się terminowym pozbawieniem wolności)⁷. Powoływano się również na względy ustrojowe⁸. Ostatecznie kara dożywotniego pozbawienia wolności została wprowadzona dopiero w 1995 roku⁹ z założeniem, że będzie odpowiadać społecznemu zapotrzebowaniu na karę surową (po rezygnacji z kary śmierci) przy jednoczesnym zachowaniu filarów demokratycznego państwa prawa. Obok terminowej kary pozbawienia wolności pozostawiono w katalogu sankcji również karę 25 lat

⁵ J. Lachowski, *Zasady wymierzania kar...*, s. 28.

⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).

⁷ *Uzasadnienie projektu kodeksu karnego*, [w:] *Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny*, Warszawa 1968, s. 108.

⁸ W tamtym czasie wyłoniła się tendencja do rezygnacji z tej kary w państwach socjalistycznych. Por. I. Andrejew, *Zarys prawa karnego państw socjalistycznych*, Warszawa 1975, s.157.

⁹ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz.U. Nr 95, poz. 475); ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

pozbawienia wolności, uzasadniając, że „jej obecność powinna wpływać na rzadsze korzystanie z kary dożywotniego pozbawienia wolności”¹⁰.

Obecnie kara dożywotniego pozbawienia wolności zajmuje szczególne miejsce jako najsurowsza ze wszystkich przewidzianych prawem. Kara ta funkcjonuje w polskim porządku prawnym stosunkowo krótko, bo dopiero od 27 lat, i jak wskazuje się w badaniach przeprowadzonych przez penitencjarystów, jej wykonywanie jest na razie swego rodzaju eksperymentem¹¹. Warto zauważyć, że do 2020 roku żaden skazany na nią nie kwalifikował się tak naprawdę do warunkowego zwolnienia, nie spełniał bowiem podstawowej przesłanki formalnej (minimalnego okresu 25 lat).

Nowa forma kary dożywotniego pozbawienia wolności

W dniu 22 lutego 2022 roku skierowano do Sejmu projekt kodeksu karnego¹² powielający postulaty przedstawione w poprzednim projekcie z 2019 roku, zakładający wiele istotnych zmian w zakresie wymiaru kary pozbawienia wolności między innymi: rozszerzenie granic terminowej kary pozbawienia wolności od miesiąca do 30 lat i rezygnację z kary 25 lat pozbawienia wolności. Ustawodawca ponownie zaproponował wprowadzenie kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności w określonych wypadkach w stosunku do szczególnie niebezpiecznych przestępców. Natomiast okres uprawniający do ubiegania o warunkowe zwolnienie przy okazji opisywanych zmian został wydłużony do 30 lat — w przeciwieństwie do nowelizacji z 2019 roku, która wydłużała go do 35 lat¹³.

¹⁰ Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego, [w:] *Nowe Kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, s. 136–137.

¹¹ M. Niełacznna, J. Klimczak, *Najlepsi z najgorszych i źli stale — wyniki badań 290 akt penitencjarnych*, [w:] *Dożywotni więźniowie. Najlepsi z najgorszych i źli stale*, red. M. Niełacznna, J. Klimczak, Warszawa 2022, s. 28.

¹² Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, skierowany przez Prezesa Rady Ministrów do Sejmu Rzeczypospolitej Polski, druk 2024 z dnia 22 lutego 2022 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf>.

¹³ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3451, art. 77 § 3, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>.

Dnia 7 lipca 2022 roku uchwalono ustawę¹⁴, a 2 grudnia 2022 roku Prezydent RP podpisał ustawę z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹⁵. Przepisy dotyczące opisywanych zmian miały pierwotnie wejść w życie 14 marca 2023 roku. Następnie okres *vacatio legis* został przesunięty do 1 października 2023 roku.

Jako uzasadnienie wprowadzonych zmian wskazano, że mają one na celu wzmocnienie ochrony prawnokarnej przed najcięższymi kategoriami przestępstw poprzez zaostrezenie odpowiedzialności, a także zabezpieczenie społeczeństwa przed sprawcami szczególnie niebezpiecznych przestępstw. W uzasadnieniu podniesiono również, że obecny stan prawny nie realizuje w pełni funkcji ochronnej prawa karnego, przez co nie zapewnia wystarczających narzędzi dla ograniczenia przestępczości i zabezpieczenia istotnych wartości społecznych¹⁶.

Zgodnie z obowiązującym jeszcze stanem prawnym sprawca skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności może ubiegać się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z jej odbywania po upływie 25 lat lub po dłuższym czasie wyznaczonym przez sąd, z tym istotnym zastrzeżeniem, że nie można go takiego uprawnienia pozbawić.

Przechodząc do nowej formy wykonania kary dożywotniego pozbawienia wolności, kodeks karny po zmianach wprowadza możliwość orzeczenia tej kary bez prawa do warunkowego zwolnienia. Do art. 77 dodano bowiem § 3 i 4¹⁷, wskazując przypadki, w których sąd wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności, będzie mógł orzec o takim zakazie. Będzie to możliwe w dwóch sytuacjach:

1. za czyn popełniony po wcześniejszym prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub za przestępstwo o charakterze

¹⁴ *Przebieg procesu legislacyjnego*, druk nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2024>.

¹⁵ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

¹⁶ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024>.

¹⁷ Art. 1 pkt 6 ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

terrorystycznym na dożywotnie pozbawienie wolności albo pozbawienie wolności na co najmniej 20 lat (§ 3 dodany do art. 77 k.k.);

2. jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz postępowanie i charakter sprawcy wskazują, że jego pozostawienie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób (§ 4 dodany do art. 77 k.k.)

Orzeczenie zakazu ubiegania się o warunkowe zwolnienie ma więc w obu wypadkach charakter fakultatywny pozostawiony uznaniu sądu orzekającego karę. W pierwszym przypadku w § 3 wymogiem formalnym jest uprzednie skazanie sprawcy w wymienionych przypadkach, natomiast w § 4 orzeczenie zakazu warunkowego zwolnienia będzie możliwe po spełnieniu przesłanek wynikających z charakteru i okoliczności czynu oraz właściwości osobistych dotyczących funkcjonowania skazanego w warunkach wolnościowych, które ustawodawca określił jako „trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób”. Decydujące znaczenie będzie miała zatem w tym wypadku negatywna prognoza kryminologiczna o osobie skazanego.

W projekcie ustawy z 2019 roku w planowanym brzmieniu § 3 pierwotnie przewidywano obligatoryjne orzeczenie zakazu warunkowego zwolnienia „za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za inne przestępstwo na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat”, z czego w toku prac legislacyjnych zrezygnowano¹⁸. Obecnie dodatkowo uszczegółowiono ten paragraf poprzez dodanie konkretnych kategorii przestępstw „po wcześniejszym prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub za przestępstwo o charakterze terrorystycznym”.

Ponadto nowelizacja wydłuża okres, po którym pozostali skazani na dożywocie mogą ubiegać się o warunkowe zwolnienie, z 25 do 30 lat¹⁹, wydłuża również okres próby przy warunkowym zwolnieniu z kary dożywotniego pozbawienia wolności. Dotychczas wynosił on bowiem dziesięć lat, natomiast po nowelizacji dla tych sprawców będzie dożywotni²⁰.

¹⁸ *Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 3451, art. 77 § 3, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>.

¹⁹ Art. 1 pkt 26 ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

²⁰ Art. 1 pkt 28 ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

W tym miejscu warto zauważyć, że zmiana ta może spowodować, iż dla wielu skazanych na dożywocie, nawet z prawem do zwolnienia, kara ta i tak przekształci się w „bezwzględne dożywocie” z przyczyn natury biologicznej. Osoby starsze, a nawet w średnim wieku mogą fizycznie nie doczekać tej możliwości, co podważa sens takich zmian.

Na zakończenie warto przyrzeć się jeszcze art. 23 przepisów zmieniających, który stanowi, że w sprawach, w których przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy kara pozbawienia wolności nie została wykonana, do osób warunkowo zwolnionych oraz osób odbywających karę pozbawienia wolności stosuje się przepisy ustawy zmienianej w art. 1 o warunkowym zwolnieniu w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą²¹. Jak widać, przepisy wydłużające minimalny okres uprawniający do zwolnienia dotkną również osadzonych odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności, skazanych na mocy przepisów sprzed nowelizacji, co może zostać odebrane jako naruszenie ich praw podmiotowych. O ile bowiem warunkowe zwolnienie w polskim porządku prawnym jest zawsze decyzją fakultatywną²², o tyle skazani mają ustawowe prawo do wystąpienia z takim wnioskiem po odbyciu określonego kwantum kary. Należy zwrócić szczególnie uwagę na art. 6 k.k.w., na podstawie którego skazany ma prawo do wystąpić z wnioskiem, a więc ma podmiotowe prawo do weryfikacji prognozy kryminologicznej po określonym w art. 78 k.k. czasie. Prawo to zostanie przesunięte w czasie, w wyniku wprowadzonych zmian dla skazanych odbywających karę dożywotniego pozbawienia na mocy poprzednio obowiązujących przepisów. Jeśli zatem ustawodawca przesuwając w czasie możliwość wystąpienia z takim wnioskiem, to *de facto* to samo czyni z prawem podmiotowym skazanego do weryfikacji przesłanki formalnej.

Konsekwencje i skutki wprowadzonych zmian

Wprowadzenie bezwzględnej kary dożywotniego pozbawienia wolności zostało jednogłośnie skrytykowane przez przedstawicieli doktryny

²¹ Art. 23 ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

²² W Polsce obowiązuje system dyskrecyjny (uznaniowy) warunkowego zwolnienia.

już na etapie legislacyjnym. W szczególności podniesiono kwestie zgodności nowych przepisów z Europejską Konwencją Praw Człowieka. Warto przypomnieć, że Helsińska Fundacja Praw Człowieka już w 2019 roku w opinii do pierwszego projektu ustawy wskazała, że są to zmiany, których nie da się pogodzić z treścią Konstytucji RP oraz Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²³, a w 2022 roku po raz kolejny krytycznie odniosła się do zmian kodeksu karnego, jak również do nowych zasad udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia²⁴.

W swoim orzecznictwie Europejski Trybunał Praw Człowieka utrwalił pogląd, że wyroki w postaci dożywotniego pozbawienia wolności bez szans na wcześniejsze zwolnienie naruszają art. 3 Konwencji Praw Człowieka²⁵. ETPCz w wyroku z 13 marca 2019 roku w sprawie *Petukhov przeciwko Ukrainie* przypominał, że kara dożywotniego pozbawienia wolności bez nadziei na zwolnienie stanowi naruszenie zakazu tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karania²⁶. Prawnicy zaznaczają, że po wejściu w życie reformy Ministerstwo Sprawiedliwości będzie musiało się liczyć ze skargami przeciwko Polsce, a biorąc pod uwagę utrwaloną dotychczas linię orzecniczą Trybunału, każda z nich

²³ Wszystkie negatywne opinie ekspertów w sprawie propozycji nowelizacji z 2019 roku można znaleźć w *Zmiany w prawie karnym. Opinie ekspertów*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zmiany-w-prawie-karnym-2019-opinie-ekspertow-i-RPO> (dostęp: 5.01.2023).

²⁴ Nowelizacja kodeksu karnego, uchwalona przez Sejm 7 lipca 2023 roku, była 19 lipca przedmiotem prac połączonych senackich Komisji — Ustawodawczej oraz Praw Człowieka, Praworządności i Petycji. W trakcie posiedzenia opinie dotyczące zmian przedstawili także przedstawiciele ekspertów, powołanych przez obie komisje senackie (w tym RPO, Helsińska Fundacja i licznie reprezentowani adwokaci). Por. uchwała Senatu RP w sprawie ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2510> oraz *Głos Adwokatury podczas prac senackich komisji nad nowelizacją Kodeksu karnego*, Adwokatura.pl, 20.07.2022, <https://www.adwokatura.pl/z-zycia-nra/glos-adwokatury-podczas-prac-senackich-komisji-nad-nowelizacja-kodeksu-karnego/> (dostęp: 5.01.2023).

²⁵ E. Dawidziuk, A. Kosyło, M. Niełacna, *Więźniowie dożywotni przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, [w:] A. Rzepliński, M. Ejchart-Dubois, M. Niełacna, *Dożywotnie pozbawienie wolności. Zabójca, jego zbrodnia i kara*, Warszawa 2017, s. 34–101.

²⁶ Wyrok ETPC z dnia 13 marca 2019 roku, *Petukhov przeciwko Ukrainie*, skarga nr 41216/13.

może zostać uznana za zasadną²⁷. Skazani na taką karę po wyczerpaniu drogi sądowej w Polsce z dużym prawdopodobieństwem będą zwracać się do ETPCz celem uzyskania stosownego odszkodowania. Zmiana ta może wpłynąć również na międzynarodową współpracę Polski w sprawach karnych z krajami, które uznają karę dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia za niehumanitarną. Mogą one bowiem odmówić wydania Polsce na podstawie procedury Europejskiego Nakazu Aresztowania (ENA) obywateli, którym w kraju pochodzenia grozi kara bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności. Skutkować to może patologiczną sytuacją, że najgroźniejsi przestępcy, którzy celowo uciekli z kraju, nie zostaną wydani.

Artykuł 5(2) decyzji Ramowej Rady Unii Europejskiej z dnia 13 czerwca 2002 roku w sprawie europejskiego nakazu aresztowania stanowi:

jeżeli przestępstwo stanowiące podstawę europejskiego nakazu aresztowania zagrożone jest karą dożywotniego pozbawienia wolności lub środka skutkującego dożywotnią izolacją, wykonanie przedmiotowego nakazu aresztowania następuje pod warunkiem, że w systemie prawnym wydającego nakaz Państwa Członkowskiego istnieją przepisy dopuszczające rewizję wymiaru kary lub zastosowanych środków, dokonywaną na wniosek lub najpóźniej po upływie 20 lat, albo umożliwiające zastosowanie prawa łaski, o co osoba ta ma prawo się ubiegać na mocy obowiązującego w wydającym nakaz Państwie Członkowskim prawa lub praktyki, mając na celu uniknięcie wykonania takiej kary lub środka.

Uzasadnienie takiego stanu rzeczy znajdujemy również w międzynarodowych standardach wykonywania długoterminowych kar pozbawienia wolności.

Jedna z zasad ogólnych rekomendacji 2003(22)²⁸ dotyczącej warunkowego zwolnienia przypomina, że warunkowe zwolnienie powinno być dostępne dla wszystkich skazanych oraz że skazani na karę dożywotnia nie mogą zostać pozbawieni nadziei na zwolnienie zgodnie z zasadą nr 4a: „prawo powinno zapewniać możliwość skorzystania z warunkowego

²⁷ K. Warecka, *Strasburg: Bezwzględne dożywocie sprzeczne z Konwencją o prawach człowieka*, Prawo.pl, 15.03.2019, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/bezwzgledne-dozywocie-niedopuszczalne-wyrok-etpc,386143.html> (dostęp: 21.12.2022).

²⁸ Rekomendacja Rec (2003)22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o warunkowym zwolnieniu (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 24 września 2003 roku podczas 853. spotkania zastępców ministrów).

zwolnienia wszystkim skazanym więźniom, także tym, wobec których orzeczono karę dożywotniego pozbawienia wolności”²⁹.

Barbara Stańdo-Kawecka wskazuje w komentarzu do wspomnianej rekomendacji, że brak jest racjonalnych podstaw do przyjęcia, iż wszyscy dożywotnio skazani będą stwarzać zagrożenie dla społeczeństwa do końca swych dni. W ocenie autorki pozbawienie wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia prowadzi do problemów w trakcie wykonywania orzeczonej kary, skazany pozbawiony nadziei na wolność nie będzie miał bowiem motywacji do podporządkowania się zasadom porządku i bezpieczeństwa w zakładzie karnym oraz do udziału w programach, które pomagają między innymi w profilaktyce zachowań agresywnych³⁰.

Ponadto rekomendacja 2003(23) o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności³¹ podkreśla, że skazani na dożywocie powinni korzystać z możliwości przygotowania do zwolnienia, i zwraca uwagę na potrzebę progresywnego wykonywania kary (zasada nr 8)³². Rekomendacja w sposób wyraźny stwierdza również, że skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinni mieć możliwość warunkowego zwolnienia (zasady nr 33 i 34).

Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami ONZ³³ nakazują władzom więziennym wykorzystanie wszelkich dostępnych środków mających na celu zapewnienie powrotu sprawców przestępstw

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ B. Stańdo Kawecka, *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003)22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o warunkowym zwolnieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, numer specjalny. *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 305–306.

³¹ Rekomendacja Rec (2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności (przyjęta wraz z urzędowym komentarzem przez Komitet Ministrów na jego 855. posiedzeniu w dniu 9 października 2003 roku)

³² T. Szymanowski, *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003)23 o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, numer specjalny. *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 123–125.

³³ Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami ONZ z dnia 10 grudnia 1984 roku, zwane regułami Mandeli.

do społeczeństwa, a w stosunku do skazanych na kary dłuższe podejmować kroki zapewniające im stopniowy powrót do życia w wolnym społeczeństwie. Podobnie art. 10 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych wyraźnie stwierdza, że podstawowym celem systemu penitencyjnego jest poprawa i resocjalizacja skazanych³⁴, nie wyłączając *expressis verbis* sprawców skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Komitet do spraw zapobiegania tortur w swoim sprawozdaniu z 2016 roku skrytykował bezwzględną formę kary dożywotniego pozbawienia wolności³⁵, wskazując, że kara pozbawienia wolności, która w ogóle nie oferuje możliwości zwolnienia, wyklucza jedno z zasadniczych uzasadnień izolacji, czyli możliwość resocjalizacji. Komitet przypomina, że pozbawienie skazanego możliwości skutecznej readaptacji już na samym początku w istocie go odczłowiecza.

Jak zauważa Maria Ejchart-Dubois, wprowadzenie takiej formy dożywotniego pozbawienia wolności stanowi zaprzeczenie dotychczasowej wiedzy naukowej dotyczącej metod karania. „Tylko bowiem kara, w której istnieje realna możliwość wyjścia na wolność przed śmiercią sprawcy jest tak naprawdę zgodna z prawami człowieka. Wyrazem humanitaryzmu i szacunku dla człowieka jest chociażby danie mu możliwości skrócenia czasu jej trwania”³⁶. Badaczka kary dożywotniego pozbawienia wolności przypomina, że człowiek zupełnie pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce.

Maria Niełacna i Joanna Klimczak w przeprowadzonych baniach potwierdzają, że praca ze skazanymi na karę dożywotniego pozbawienia

³⁴ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

³⁵ *Situation of Life-Sentenced Prisoners*, [w:] *25th General Report of the CPT*, s. 33–41, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696a9d>.

³⁶ *Dożywocie gorsze od śmierci — o zmianach w kodeksie karnym*, podcast z udziałem Marii Ejchart-Dubois, Audycje TOK FM, https://audycje.tokfm.pl/podcast/125597,Dozywocie-gorsze-od-smierci-o-zmianach-w-kodeksie-karnym?fbclid=IwAR2JcWrndR6r2syoLGiPk8y5rWwL2e7Ao6_iB9NXfAOHf-9i596CR5ya0XU, (dostęp: 21.12.2022); M. Ejchart-Dubois, *Dożywocie i co dalej. Człowiek pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce*, wywiad przeprowadziła L. Annanikowa, „Gazeta Wyborcza”, 25.04.2022, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,28201091,dozywocie-i-co-dalej-wiezien-pozbawiony-nadziei-traci-wszelkie.html> (dostęp: 21.12.2022).

wolności jest pod względem metodycznym bardzo wymagająca — trudniej bowiem realizować program i wyznaczać jego cele przez tak długi czas³⁷. Podobnie Piotr Stępiak zwraca uwagę na trudności prowadzenia oddziaływań w tej grupie skazanych. Autor przypomina, że kara długoterminowa jest pewnego rodzaju barierą dla racjonalnego stosowania programowego oddziaływania. Długotrwały okres izolacji utrudnia dobór zadań i ustalenie sensownego terminu ich realizacji³⁸. Autor już w przeszłości słusznie podał w wątpliwość etyczny wymiar oddziaływań prowadzonych wobec skazanych na skrajnie długie kary, w tym zwłaszcza więźniów dożywotnich, których powrót do społeczeństwa, nawet z prawem do zwolnienia, był odległy i niepewny³⁹. Stępiak zwrócił nadto uwagę na to, jak trudno pogodzić z sobą trzy tak złożone zagadnienia, jakimi są eliminacja, izolacja oraz resocjalizacja⁴⁰.

Wspomnieć należy, że skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności osadza się w zakładach karnych typu zamkniętego, co znacznie ogranicza im możliwość zagospodarowania czasu wolnego, uzależnia wiele kwestii od decyzji administracji więziennej i wpływa na natężenie kontaktu z bliskimi i światem zewnętrznym. W ostatnich zmianach do kodeksu karnego wykonawczego⁴¹ zmieniono brzmienie art. 89 § 3 i 3a, wydłużając okres, po którym skazani będą mogli zostać przeniesieni do systemu półotwartego i otwartego (w pierwszym przypadku z 15 do 20 lat, w drugim zaś z 20 do 25 lat). Jak pokazują badania, oczekiwanie na przeniesienie do łżejszego typu zakładu karnego doskwiera skazanym dożywotnim i stanowi przedmiot skarg oraz wniosków kierowanych do biura Rzecznika Praw Obywatelskich⁴².

³⁷ M. Nielączna, J. Klimczak, *Najlepsi...*, s. 53.

³⁸ P. Stępiak, *System programowanego oddziaływania w opiniach więźniów*, „Archiwum Kryminologii” 31, 2009, s. 274.

³⁹ P. Stępiak, *Dylematy pracy penitencjarnej z więźniami odbywającymi skrajnie długie kary pozbawienia wolności*, „Archiwum Kryminologii” 36, 2014, s. 140–147.

⁴⁰ P. Stępiak, *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczeniu przestrzeni penitencjarnej*, Warszawa 2017, s. 219–220.

⁴¹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

⁴² B. Błońska, E. Dawidziuk, *Kto się za nami wstawi? Dożywotni w skargach do Rzecznika Praw Obywatelskich*, [w:] *Dożywotni więźniowie*, s. 515–545.

W literaturze wskazuje się ponadto, że z uwagi na tak długi okres izolacji oddziaływania resocjalizacyjne podejmowane względem więźniów dożywotnich są niestety bardzo często odkładane w czasie⁴³. W tym miejscu wypada zauważyć, że wszystkie poruszone dotąd kwestie dotyczą skazanych dożywotnich, którzy mogli jeszcze starać się o warunkowe zwolnienie bez wprowadzanych obecnie ograniczeń. Skazani ci niejednokrotnie odmawiali współpracy i uczestnictwa w procesie resocjalizacji ze względu na to, że możliwość zwolnienia była jedynie teoretyczna⁴⁴. Po wprowadzeniu w życie obecnych zmian trudno będzie oczekiwać pozytywnej reakcji ze strony skazanych, a wysoce prawdopodobnym wydaje się całkowicie bierna postawa z ich strony. Więzienna egzystencja sprowadzi się w zasadzie do oczekiwania na biologiczną śmierć w zakładzie karnym, przez co zatraci się zupełnie resocjalizacyjny sens kary.

Zakończenie

Reasumując, zauważyć należy, że proponowane przez ustawodawcę zmiany w zakresie dożywotniego pozbawienia wolności, umożliwiające sądowi fakultatywnie orzeczenie zakazu zwolnienia warunkowego osoby skazanej, w dłuższej perspektywie nie przyniosą pozytywnych rezultatów w kwestii przeciwdziałania przestępczości. Mogą natomiast wywołać negatywne skutki w odbiorze tej kary przez samych skazanych. To z kolei może pogłębić istniejące już trudności w pracy wychowawczej z grupą więźniów dożywotnich. Przeprowadzone w ostatnim czasie zbiorowe badania nad karą dożywotniego pozbawienia wolności pokazują natomiast, że skazani dożywotni mają w sobie potencjał do zmiany i dużo nadziei na wolność⁴⁵.

Polski system penitencjarny stanie przed wyzwaniem, jakim będzie wykonywanie zupełnie nowej formy kary dożywotniego pozbawienia

⁴³ B. Witkiewicz, *Charakterystyka osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności* [w:] *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Kongres Penitencjarny*, red. T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik, Warszawa 2007, s. 262; M. Niełacna, *Wykonać karę i co dalej? Wykonanie kary dożywotniego pozbawienia wolności w Polsce*, „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2013, nr 4, s. 62.

⁴⁴ P. Stępiak, *Resocjalizacja (nie)urojona...*, s. 228

⁴⁵ M. Niełacna, J. Klimczak, *Najlepsi...*, s. 53–164.

wolności. Nie bez znaczenia jest też to, że dłuższe przebywanie skazanych w warunkach odosobnienia przyniesie po stronie Skarbu Państwa zwiększenie kosztów funkcjonowania jednostek penitencjarnych, a także konieczność tworzenia nowych programów oddziaływania resocjalizacyjnego, bez gwarancji ich skuteczności z uwagi na brak czynników motywacyjnych po stronie skazanych.

Wreszcie — proponowane zmiany stanowią ewidentny krok wstecz w procesie wdrażania międzynarodowych standardów wykonywania kar pozbawienia wolności, izolując nasz kraj od nowoczesnych systemów penitencjarnych ugruntowanych w demokratycznym świecie. Należy się spodziewać, że proponowane rozwiązania spotkają się z krytyką instytucji europejskich, utrudniając polskiemu wymiarowi sprawiedliwości współpracę z innymi krajami na gruncie szeroko rozumianego prawa karnego.

Bibliografia

- Andrejew I., *Zarys prawa karnego państw socjalistycznych*, Warszawa 1975.
- Błońska B., Dawidziuk E., *Kto się za nami wstawi? Dożywotni w skargach do Rzecznika Praw Obywatelskich*, [w:] *Dożywotni więźniowie. Najlepsi z najgorszych i źli stale*, red. M. Niełacznna, J. Klimczak, Warszawa 2022.
- Dawidziuk E., Kosyło A., Niełacznna M., *Więźniowie dożywotni przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*, [w:] A. Rzepliński, M. Ejchart-Dubois, M. Niełacznna, *Dożywotnie pozbawienie wolności. Zabójca, jego zbrodnia i kara*, Warszawa 2017.
- Dożycie gorsze od śmierci — o zmianach w kodeksie karnym*, podcast z udziałem Marii Ejchart-Dubois, Audycje TOK FM, https://audycje.tokfm.pl/podcast/125597,-Dozywocie-gorsze-od-smierci-o-zmianach-w-kodeksie-karnym?fbclid=IwAR2JcWrndR6r2syoLGiPk8y5rWwL2e7Ao6_ib9NXfAOHf-9i596CR5ya0XU.
- Ejchart-Dubois M., *Dożycie i co dalej. Człowiek pozbawiony nadziei może stracić wszelkie hamulce*, wywiad przeprowadziła L. Annanikowa, „Gazeta Wyborcza”, 25.04.2022, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,28201091,dozywocie-i-co-dalej-wiezien-pozbawiony-nadziei-traci-wszelkie.html>.
- Głos Adwokatury podczas prac senackich komisji nad nowelizacją Kodeksu karnego*, Adwokatura.pl, 20.07.2022, <https://www.adwokatura.pl/z-zycia-nra/glos-adwokatury-podczas-prac-senackich-komisj-i-nad-nowelizacja-kodeksu-karnego/>.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2018.
- Korecki J., *Efektywność kary długoterminowego pozbawienia wolności*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku: I Polski Kongres Penitencjarny*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa 1996.

- Lachowski J., *Zasady wymierzania kar 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotniego pozbawienia wolności według k.k. z 1997 r.*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienie*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006.
- Nielączna M., Klimczak J., *Najlepsi z najgorszych i źli stale — wyniki badań 290 akt penitencjarnych*, [w:] *Dożywotni więźniowie. Najlepsi z najgorszych i źli stale*, red. M. Nielączna, J. Klimczak, Warszawa 2022.
- Nielączna M., *Wykonać karę i co dalej? Wykonanie kary dożywotniego pozbawienia wolności w Polsce*, „Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2013, nr 4, <https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2020/04/ARE-513-monitoring-dozywotni.pdf>.
- Opora R., *Teoretyczne perspektywy podejścia do przestępców w kontekście długoterminowej izolacji więziennej*, [w:] *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2015.
- Przebieg procesu legislacyjnego*, druk nr 2024, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2024>.
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 3451, art. 77 § 3, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>.
- Situation of Life-Sentenced Prisoners*, [w:] *25th General Report of the CPT*, s. 33–41, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696a9d>.
- Stańdo Kawecka B., *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003)22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o warunkowym zwolnieniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, numer specjalny. *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 303–313.
- Stępiak P., *Dylematy pracy penitencjarnej z więźniami odbywającymi skrajnie długie kary pozbawienia wolności*, „Archiwum Kryminologii” 36, 2014, s. 133–162.
- Stępiak P., *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczeniu przestrzeni penitencjarnej*, Warszawa 2017.
- Stępiak P., *Resocjalizacyjne funkcje najdłuższych kar pozbawienia wolności. Pomiędzy sporami doktrynalnymi a wykonawczym oportunizmem*, [w:] *Pozbawienie wolności — funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Nielączna, P. Wiktorska, Warszawa 2013.
- Stępiak P., *System programowanego oddziaływania w opiniach więźniów*, „Archiwum Kryminologii” 31, 2009, s. 265–298.
- Szymanowski T., *Komentarz do Rekomendacji Rec (2003)23 o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, numer specjalny. *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 123–126.
- Uzasadnienie projektu kodeksu karnego*, [w:] *Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny*, Warszawa 1968.

- Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego*, [w:] *Nowe Kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997.
- Warecka K., *Strasburg: Bezwzględne dożywocie sprzeczne z Konwencją o prawach człowieka*, Prawo.pl, 15.03.2019, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/bezwzględne-dozywocie-niedopuszczalne-wyrok-etpc,386143.html>.
- Witkiewicz B., *Charakterystyka osób skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Więziennictwo na początku XXI wieku. III Kongres Penitencjarny*, red. T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik, Warszawa 2007.
- Zmiany w prawie karnym. Opinie ekspertów*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zmiany-w-prawie-karnym-2019-opinie-ekspertow-i-RPO>.

Akty prawne

- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
- Rekomendacja Rec (2003)22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o warunkowym zwolnieniu (przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 24 września 2003 roku podczas 853. spotkania zastępców ministrów).
- Rekomendacja Rec (2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności (przyjęta wraz z urzędowym komentarzem przez Komitet Ministrów na jego 855. posiedzeniu w dniu 9 października 2003 roku)
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, skierowany przez Prezesa Rady Ministrów do Sejmu Rzeczypospolitej Polski, druk 2024 z dnia 22 lutego 2022 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf>.
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3451, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3451>.
- Uchwała Senatu RP w sprawie ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2510>.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym (Dz.U. Nr 95, poz. 475).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2024>.
Wyrok ETPC z dnia 13 marca 2019 roku, *Petukhov przeciwko Ukrainie*, skarga nr 41216/13.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12 listopada 2012 roku, II Aka 279/12, LEX nr 1254571.
Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami ONZ z dnia 10 grudnia 1984 roku.

A new form of life imprisonment: Comments in the context of amendments to the Penal Code

Abstract

The article analyses the latest amendment to the Polish Criminal Code regulations concerning the life sentence penalty in Poland. So far, life prisoners have had a possibility of parole after serving 25 years of their sentence (or any longer time specified by the court). The legislation has recently established a new form of that penalty which is called an absolute life sentence (without the possibility of parole at all). In certain circumstances, specified in new paragraphs of article 77 (§ 3 and 4), the judge may impose that penalty. What is more, according to the amendment, the minimum period before inmates serving a life sentence can be considered for parole was lengthened from 25 to 30 years. The supervision of released life prisoners was also extended to cover the rest of their lives.

Keywords: life sentence, life imprisonment, penalty of deprivation of liberty, lifers, life sentence without parole, life prisoners, long-term punishment